

ЗАТВЕРДЖЕНО
Директор Державного науково-методичного
центру змісту культурно-мистецької освіти

«*old*»

Марина БРИЛЬ

2022 р.

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ЗМІСТУ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

КОЛАЖ. КОМПОЗИЦІЙНІ ПОШУКИ

Методичні рекомендації
з навчальної дисципліни «Композиція»
для закладів фахової передвищої мистецької освіти
Галузь знань 02 Культура і мистецтво
Спеціальність 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація

Київ - 2022

Укладач:

О. А. Папушнікова викладач Комунального закладу «Дніпропетровський фаховий мистецько-художній коледж культури» Дніпропетровської обласної ради», спеціаліст вищої категорії.

Рецензенти:

В. М. Гоманюк голова циклової комісії освітньої програми «Художнє оформлення», викладач спеціальних дисциплін Комунального закладу «Одеський художній фаховий коледж ім. М. Б. Грекова», спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, член Національної спілки художників України;

Н. Я. Пак заступник директора, викладач спеціальних предметів Надвірнянської художньої школи Надвірнянської міської ради Івано-Франківської області, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист.

Відповідальна
за випуск **Олена ВЛАСЕНКО**

Рекомендовано
на засіданні циклової комісії
образотворчого мистецтва
Комунального закладу «Дніпропетровський
фаховий мистецько-художній коледж культури»
Дніпропетровської обласної ради»
(протокол від 02.11.2021 р. № 3)
© Папушнікова О. А., 2022 р.
© Державний науково-методичний центр
змісту культурно-мистецької освіти, 2022 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. Історія виникнення колажу	5
2. Техніка виконання колажу	7
3. Послідовність виконання завдання з композиції. Колаж як засіб здійснення композиційних пошуків	7
ВИСНОВКИ	10
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	11
ДОДАТОК	12

ВСТУП

«Композиція» – нормативна навчальна дисципліна, яка займає провідне місце в освітньому процесі підготовки здобувачів фахової передвищої освіти. За навчальним планом коледжу дисципліна «Композиція» належить до циклу «Професійна та практична підготовка».

У програмі дисципліни закладено принцип комплексного вивчення фахових дисциплін. Це міждисциплінарний зв'язок, який забезпечує оволодіння дисциплінами: «Рисунок», «Живопис», «Методика викладання спеціальних дисциплін», «Навчальна практика», «Переддипломна практика», «Педагогічна практика», «Комп'ютерна графіка», «Професійна майстерність», «Дипломна робота».

Предметом дисципліни є вивчення системи побудови витвору мистецтва, поєднання його складових частин для гармонійної єдності відповідно до творчого задуму за допомогою образотворчих засобів, прийомів та законів композиції.

Метою викладання навчальної дисципліни «Композиція» є набуття студентами системи теоретичних знань та практичних навичок з побудови композиції твору в різних жанрах образотворчого мистецтва.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Композиція» є оволодіння основою побудови різних видів композиції, розвиток творчої уяви та образного мислення, художньої спостережливості; виховання художньо-естетичної культури і художнього смаку; формування вміння аналізувати твори мистецтва, навичок застосування професійних знань у особистій творчій та педагогічній діяльності.

Основною формою навчання є практичне заняття студентів з викладачем, але для осмислення ідей та визначень передбачено самостійне опрацювання студентами певних тем, композиційних пошуків, домашніх вправ, начерків, етюдів та ескізів.

Останні роки у зв'язку з пандемією Covid-19 освіта почала докорінно змінюватися. У світовій освіті закріпилося поняття дистанційного навчання, де акценти перенесено на свідому самостійну роботу здобувачів освіти. Основою плідної самостійної роботи студентів є докладні методичні рекомендації. Вони допоможуть влучно і швидко виконати композиційні пошуки до кожного практичного завдання дисципліни «Композиція».

У рекомендаціях стисло викладено історію колажу. вибудовано загальну етапність виконання завдання з нормативної дисципліни «Композиція», обґрунтовано переваги використання у композиційних пошуках техніки колажу. Рекомендації проілюстровані практичними завданнями, виконаними здобувачами освіти.

1. Історія виникнення колажу

Поняття «*колаж*» походить від французького слова *collage*, що перекладається як приклеювання. Цей прийом в образотворчому мистецтві полягає у наклеюванні на будь-яку основу відмінного від неї матеріалу. Анрі Матісс описував колаж, як «малювання за допомогою ножиць». У колажі розмиваються кордони між реальністю та ілюзією. Він може бути у вигляді сюжетної, абстрактної або асоціативної композиції. Завдяки цьому твори мають ефект образної гостроти, парадоксальності.

Ще у XIX ст. прийоми колажу зустрічаються у домашніх альбомах, авторських книгах Крістіана Моргінштерна (1905 р.), деяких творах Михайла Врубеля. У сферу мистецтва колаж був введено як формальний експеримент кубістами, футуристами і дадаїстами. В XX ст. цей прийом розвивали Жорж Брак, Пабло Пікассо, Хуан Гріс. З колажем працювали Джон Гартфілд, Макс Ернст, Йоганнес Іттен, Ман Рей, Ханна Хех, Курт Швітгерс.

Художники-авангардисти використовували колаж у художніх об'єктах, картинах, театральному костюмі, графіці, плакаті, а також у створенні авторської книги (Давид Бурлюк, Василь Єрмилов, Борис Косарев, Казимир Малевич, Анатолій Петрицький, Володимир Татлін, Ель Лисицький, Олександр Родченко).

Українські художники-концептуалісти Сергій Ануфрієв, Вагрич Бахчанян, Юрій Лейдерман, Олександр Лісовський, Анатолій Степаненко, Валентин Хрущ використовували техніку колажу у другій половині XX ст.

Колажі з різних матеріалів і об'ємні рельєфні композиції, побудовані на контрастах гладкого – шорсткого, блискучого – матового, прозорого – глиняного, - сприяють розвитку уваги до текстур та їхньої візуальної та тактильної виразності, розвитку образності мислення (*рисунок 1.1*).

Рисунок 1.1 - Живописна інтерпретація текстур (М. Бронштейн, 1920 р.)

Перлина творчості Сергія Параджанова – колажі із різноманітних матеріалів. Під час роботи над фільмами, автор часто вибудовував кадри картини і образи персонажів у колажі (*рисунок 1.2, 1.3*).

Рисунок 1.2 - Колаж із зображенням гуцула і гуцулки до фільму «Тіні забутих предків» (С. Параджанов, 1964 р.)

Рисунок 1.3 - Колаж. Лялька до фільму «Колір гранату» (С. Параджанов, 1968 р.)

До колажу близькі за жанром такі види мистецтва:

– *асамбляж* – це техніка тривимірного візуального мистецтва, для якої використовують об'ємні предмети. Їх компонують, закріплюючи на площині як панно або картину. Для роботи використовують тканину, метал, дерево, доповнюючи ці матеріали фарбою, лаком;

– *інсталяція* – це тимчасова організація простору з встановленням окремих частин. Використовують тривимірні предмети та матеріали. Інсталяція змушує людину змінювати сприйняття сконструйованого простору. Для її створення використовують різні матеріали: промислові відходи, мистецькі твори, а також комп'ютерні технології;

- *арт-об'єкт* – це витвір мистецтва, який представляє собою просторове тіло або архітектурний об'єкт, що має як матеріальну, так й художню цінність. Він призначений викликати певні емоції у глядачів, передаючи творчу ідею автора;
- *реді-мейд* – жанр сучасного авангардистського мистецтва, який розглядає звичайний предмет виробництва утилітарного призначення як виставковий експонат та об'єкт мистецтва;
- *перформанс* – це вид мистецтва, де автор стає частиною твору, за яким спостерігають глядачі у реальному часі;
- *фотоколаж* – це витвір мистецтва, в якому використовують необмежену кількість фотографій для створення задуманої композиції;
- *бріколаж* – це створення неочікувано нового сенсу у старих об'єктах;
- *хепенінг* – різновид мистецтва дії, акцій, вчинків, під час яких митці намагаються залучити глядачів до гри, сценарій якої намічений тільки приблизно.

2. Техніка виконання колажу

На сьогодні більшість людей для створення зображень вдаються до комп'ютерних програм, але зазвичай колажисти використовують для створення колажу знайдені або заготовлені матеріали. Це папір всіх видів і фактур, акрилові та акварельні фарби, фотографії, вирізки з журналів, будь-які дрібні предмети або їхні фрагменти – все, що можна приклеїти до жорсткої основи. Різновид обраного матеріалу залежить від певного напрямку мистецтва і польоту творчої фантазії художника.

Для виконання композиційних пошуків у техніці колажу треба взяти достатньо цупкий папір – основу, бажано щільністю 150–200 г/м². Також використовують не рідкий, а сухий клей. Бо використання рідкого клею призведе до деформації основи, таким чином зміняться кольорові та тонові відносини.

Шматки паперу можна рвати руками або використовувати ножиці - залежно від задуму композиції. Відірваний папір має більш м'який, живописний край, який надасть можливість більш природно приєднатися до створеного колориту. Відрізаний папір створює протилежне відчуття. Розклавши кольорові шматочки паперу, можна спостерігати, уточнювати загальний колорит, за потребою пересувати й змінювати композиційні плями. І лише потім зафіксувати створену композицію.

Виконання колажу не має обмежень за віком. Навіть дитина здатна з різнокольорових шматків паперу розпочати знайомство з композиційною площиною, кольоровими плямами, стилізацією, рухом на площині, ритмом – з тим, що ми називаємо композиція.

3. Послідовність виконання завдання з композиції. Колаж як засіб здійснення композиційних пошуків

Існує певна послідовність виконання практичних завдань з дисципліни «Композиція».

Етапи виконання практичного завдання з композиції:

- 1) перегляд і аналіз будови композиції аналогів картин видатних майстрів живопису минулого й сучасності;
- 2) збір художнього матеріалу до власної композиції (начерки, етюди);
- 3) тонові композиційні пошуки (ескізи з розкладом на 3-4 тони), пошук формату композиції (квадрат, прямокутник, пропорції золотого перетину);
- 4) композиційні кольорові пошуки (рішення у теплій, холодній гамах, на протилежних кольорових відносинах, зближених кольорових відносинах тощо);
- 5) виконання картону;
- 6) виконання кінцевого ескізу.

На прикладі практичного завдання «Тематичний натюрморт» з нормативної дисципліни «Композиція», прослідкуємо за перевагами техніки колаж у композиційних пошуках (*додаток*).

Змістовий модуль № 2. Натюрморт. Ритм, динаміка, контраст

Тема 3. Натюрморт. Самостійна робота № 2

Практична робота 3. Завдання. Ескіз натюрморту. Тематичний натюрморт

Зробити ескізи без попереднього рисунку, скомпонувати їх на різних форматах, звертаючи увагу на рівновагу та пластику плям, на кольоровий наголос головного та супідрядження другорядного. Пам'ятати про композиційний центр, не допускати рівнозначних по напрузі тональних або кольорових плям.

Матеріал – полотно, олія.

Рішення – кольорове.

Розмір – 50x60 см, 60x80 см.

Перший етап виконання завдання з дисципліни «Композиція» є знайомство з аналогами. Доцільно зробити композиційний розбір картини видатних майстрів станкового живопису сучасності або минулих сторіч у техніці колаж. Розглянемо як приклад для композиційного аналізу картини портрет художниці О. А. Кисельової «Чарівна гортензія», 1910 р. (*рисунок 1*). Щоб з'ясувати приховану структуру формату і тонову будову композиції виконуємо розбір аналогу на 3-4 тони (білий, світло-сірий, темно-сірий, чорний) (*рисунок 2*). Він допоможе з'ясувати загальний тон картини.

Відомо, що композиції ліричного і мажорного змісту мають більше світлих тонів. У темних, насичених за тоном картинах вирішуються мінорні теми. Техніка колажу спрямовує здобувачів освіти на бачення великих тонових плям, обмежує дробне бачення у композиції, формує бачення композиційними плямами.

Розібравшись з тоновими відносинами картини виконати кольоровий колаж буде досить просто. Він дає можливість прослідкувати за формуванням колориту аналогу, виявити декілька композиційно утворюючих домінуючих плям кольору (*рисунок 3*).

Другий етап. Збір художнього матеріалу до власної композиції (начерки, етюди). Виконуються начерки (різноманітні графічні матеріали) та етюди (олійні фарби).

Третій етап. Папір повинен бути більшим за розміром, ніж запланований композиційний пошук. Це дає можливість вносити зміни у вирішенні формату композиції. Запланований квадратний формат може без зайвих зусиль перетворитися на прямокутний, подовжений по вертикалі або горизонталі (*рисунки 4, 5, 11, 12*).

Розпочинаючи композиційний пошук у техніці колажу не треба робити підготовчий рисунок олівцем, щоб не втратити сенс техніки. Треба мислити композиційними плямами. Як і в композиційному розборі аналогів, рекомендую композиційні пошуки розпочати у чорно-білому варіанті. Також зробити пошук у техніці колажу з розкладом на 3-4 тони та поєднати пошук формату композиції з пошуком загальної тонової будови композиції.

Створення композиційних пошуків у техніці колажу сприяє розвитку у студентів творчих здібностей, виходу за межі заздалегідь передбачених, відомих підходів і рішень композиції. За допомогою колажу студент легко оволодіє різноманітними прийомами побудови врівноважених формальних композицій, отримає навички покрокової побудови живописної композиції.

Четвертий етап продовжує вдосконалення пошуку виразності у композиції за допомогою кольору. Для цього розташовуємо кольорові шматки паперу, уточнюємо композиційний центр. Можна робити декілька пошуків одночасно. Спостерігаючи виконання двох-, трьохкомпозиційних пошуків у техніці колажу, простіше побачити різницю у колориті. Процес пошуку підштовхує до створення нестандартних композицій. Пересуваючи шматки паперу по композиційній площині, можна побачити як підсилити різницю композицій, тону, кольору, поставити завдання на відтворення різного емоційного стану, захопити різний ритм предметів. Техніка колажу дозволяє кардинально змінювати, переносити композиційні кольорові акценти, за потреби вносити зміни без зайвих зусиль. Відсутність фарб, які легко змішати, спонукає інакше дивитись на колорит картини, замислитись про оптичне змішування кольорів.

Техніка колажу у композиційних пошуках змушує відмовитись від зайвих деталей, стилізувати, узагальнювати, робити свідомий відбір для досягнення творчого задуму.

Необмеженість у використанні матеріалів вносить присутність моменту випадковості. Досить часто випадковість стає трампліном до виконання нестандартних композицій, розвитку образності, нетипової стилізації, безмежної творчості (*рисунки 6, 7, 8, 10, 14*).

П'ятий етап. Головна вимога виконання картону – якомога точніше перенести знайдені композиційні плями, пластику руху, загальні тонові відношення.

Шостий етап. Виконання кінцевого ескізу. Рішення композиції переноситься і виконується на полотні олійними фарбами (*рисунки 9,11*).

ВИСНОВКИ

Використання техніки колажу у композиційних пошуках до виконання завдань з дисципліни «Композиція» спонукає:

- мислити не предметно, а композиційними категоріями (прямою);
- одночасно бачити тонові й кольорові плями композиції;
- розвитку відчуття композиційної площини;
- розвинути відчуття маси плями;
- відчувати і бачити структуру – основу композиції;
- бачити непередметний колір;
- інакше дивитись на колорит картини, замислюючись про оптичне змішування кольорів;
- професійно аналізувати твори мистецтва.

Техніка колажу розвиває творче уявлення та посилює образне мислення. Виконуючи композиційний аналіз картин у техніці колажу, здобувачі фахової передвищої освіти вивчають досвід світового та вітчизняного візуального мистецтва, методів та авторських прийомів композиції провідних художників. Колаж допомагає розібратися й проаналізувати весь процес створення повноцінної композиції від задуму, першого начерку, підготовчих картонів до завершеної композиції у різних видах мистецтва.

Колаж спонукає створювати та реалізовувати власні художні концепції у творчій діяльності, аргументовані знанням художніх стилів різних епох та володінням академічними та сучасними техніками, прийомами та методиками.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=148945> (дата звернення: 05.09.22 р.).
2. Іттен Й. Мистецтво кольору: Суб'єктивний досвід і об'єктивне пізнання як шлях домистецтва : навч. посіб. Київ : ArtHauss, 2022. 96 с.
3. Кардашов В. М. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Видавничий дім «Слово», 2007. 269 с.
4. Кириченко М. А., Кириченко І. М. Основи образотворчої грамоти. Київ : Вища школа, 2002. 190 с.
5. Лысенко А. Движение формы и цвета в среде. Харьков : Фавор ЛТД, 2010. 54 с.
6. Лысенко А. Движение формы и тона в цветонасыщенной среде. Харьков : Фавор ЛТД, 2011. 76 с.
7. Михайленко В. Є., Яковлев М. І. Основи композиції. (геометричні аспекти художнього формотворення) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Каравела, 2004. 304 с.
8. Пічкур М. О. Теорія і практика композиції : навч. посіб. Харків : Пром-Арт, 2021. 188 с.

**Приклади виконання композиційних пошуків у техніці колажу
до практичних завдань з дисципліни «Композиція»**

*Рисунок 1 - Приклад для композиційного аналізу картини «Чарівна гортензія»,
(О. А. Кисельова, 1910 р.)*

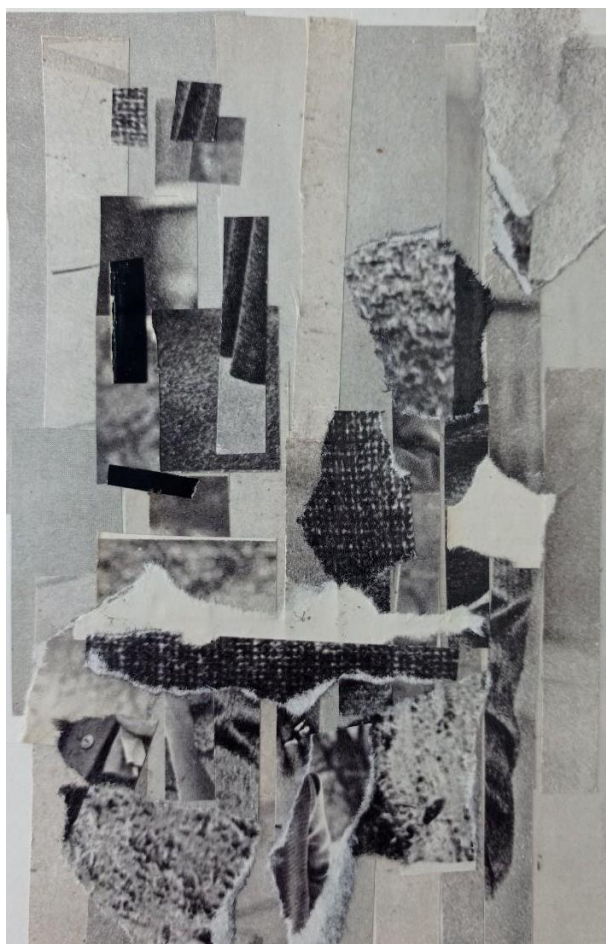
*Рисунок 2 - Композиційний аналіз аналогів. Колаж. Розбір на 3-4 тони.
Виконала здобувачка освіти Д. Тимофєєва*

*Рисунок 3 - Композиційний аналіз аналогів. Колаж у кольорі.
Виконала здобувачка освіти Д. Тимофєєва*

*Рисунок 4 - Колаж. Розбір на 3-4 тони. Виконала здобувачка освіти
Т. Папушнікова, розмір 14,5 x 12 см*

Рисунок 5 - Колаж. Розбір на 3-4 тони. Виконала здобувачка освіти Т. Папушнікова, розмір 16 x 10 см

Рисунок 6 - Колаж. Композиційні пошуки до натюрморту. Виконала здобувачка освіти Т. Папушнікова, розмір 12x10 см

Рисунок 7 – Колаж. Композиційні пошуки до натюрморту. Виконала здобувачка освіти Т. Папушнікова, розмір 14x20 см

Рисунок 8 – Колаж. Композиційні пошуки до натюрморту. Виконала здобувачка освіти Т. Папушнікова, розмір 15x10 см

*Рисунок 9 - Натюрморт. Виконала здобувачка освіти Т. Папушнікова.
Полотно/олія, розмір 80х60 см*

*Рисунок 10 - Колаж. Композиційні пошуки. Виконав здобувач освіти К. Соловійов-Жирко,
розмір 18х10 см*

*Рисунок 11 - Дипломна робота. Виконав здобувач освіти К. Соловйов-Жирко, полотно, олія
розмір 120x70см.*

Рисунок 12 - Колаж. Композиційні пошуки. Виконала здобувачка освіти Д. Тимофєєва

Рисунок 13 - Колаж. Композиційні пошуки. Виконала здобувачка освіти Д. Тимофєєва

Рисунок 14 – Колаж. Дипломна робота. Виконала здобувачка освіти К. Терещук, розмір 70x50см.